

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ KİTABXANASININ YARANMASI VƏ ONUN İNFORMASIYA RESURSLARININ SƏCİYYƏSİ (1919-1929-CU İLLƏR)

Xülasə: Məqalədə Azərbaycanın ilk klassik ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanasının yaranma tarixi və fondunun formalaşmasına tarixi nəzər salınmışdır. Elmi kitabxananın keçdiyi yol, sənəd-informasiya resurslarının seçiyəsi işıqlandırılmışdır. Elmi kitabxananın sənəd-informasiya təminatı, akademik mühütdə kitabxananın yeri və rolu tarixi mərhələlərlə izah olunmuşdur.

Açar sözlər: Bakı Dövlət Universiteti, Elmi kitabxana, informasiya resursları, sənəd-informasiya təminatı

Giriş: Azərbaycan milli hökuməti öz fəaliyyəti dövründə hər cür çətinliyə baxmayaraq, dövlət quruculuğu və iqtisadiyyat sahələrində əhəmiyyətli işlər görməklə yanaşı, mədəni quruculuq sahəsində də mühüm nailiyyətlər əldə etmişdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xalqın milli özünüdərkində, milli şüurunun oyanmasında mühüm rolu olan milli mədəniyyətin, təhsilin, ədəbiyyat və incəsənətin inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət vermişdir. Ona görə də Cümhuriyyətin təşkil etdiyi ilk hökumətin tərkibində Xalq Maarif Nazirliyi öncül yerlərdən birini tuturdu. Maarif və mədəniyyət işləri haqqında danışarkən hökumətin başçısı Fətəli Xan Xoyski deyirdi: «Bu, cəmiyyətin elə bir hissəsidir ki, dövlətin bazisi, ictimai həyatı bunsuz qurula bilməz». Bu fikri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin proqramı kimi də qəbul etmək olar. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsil siyasəti olduqca düşünülmüş, xalqın milli mənafeyinə, azərbaycançılığa xidmət edən, ölkəmizin təhsil və elmi potensialını daim inkişaf etdirməyə yönələn kompleks bir siyasət idi. Bu siyasətin əsasında Azərbaycan dilinin hərtərəfli öyrənilməsi, bütün dövlət idarələrində Azərbaycan dilinin tətbiq edilməsi, diplomatik yazışmalarda Azərbaycan dilindən istifadə edilməsi dururdu. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasətində ibtidai, orta, orta ixtisas məktəblərinin təşkili ilə yanaşı, ali məktəblərin açılmasına da xüsusi diqqət yetirilirdi. Ali məktəblərin təşkili dəfələrlə parlamentin və hökumətin müzakirə obyektinə olmuşdu. Bakıda Pedaqoji İnstitutun açılması haqqında Maarif Nazirliyi tərəfindən qanun layihəsi işlənib hazırlanmışdı. Həmçinin Bakı Musiqi Məktəbinin bazasında Konservatoriyanın yaradılması barədə hökumətin fikirləri gündəliyə gəlmişdi. Lakin iqtisadi və maliyyə çətinlikləri Dövlət Universitetinin açılmasına imkan verdi. Bakı şəhərində Azərbaycanın ilk ali məktəbi olan Bakı Dövlət Universitetinin yaranması haqqında fikrin parlament müzakirələrində birmənalı qarşılanmamasına, universitetin təşkili

aleyhinə mühafizəkar səslər ucalmasına baxmayaraq, hökumət öz qərarında israrlı idi. Uzun müzakirələrdən sonra parlament 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı şəhərində Dövlət Universitetinin təsis edilməsi haqqında qanun qəbul etdi. Bu qərarı səbirsizliklə gözləyən universitetin ilk rektoru V.İ.Razumovski yazırdı: «Azərbaycan öz maarif ocağını yaratdı. Türk xalqının tarixinə yeni parlaq səhifə yazıldı. Avropa ilə Asiyanın qovşağında yeni məşəl yandı. Bu böyük tarixi hadisənin şahidləri kimi biz özümüzü xoşbəxt hiss edirik. Parlamentin qəbul etdiyi qanunda universitetin 4 fakültədən: Tarix-filologiya, Fizika-riyaziyyat, Hüquq və Tibb fakültələrindən ibarət olduğu göstərilmişdi. [3, s.237]

ƏSAS MƏSƏLƏ: Azərbaycanın ilk ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universitetinin fəaliyyətini canlandırmaq üçün **görülən tədbirlər:** universitetin maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, yüksək ixtisaslı kadr korpusu yaratmaq, tələbə qəbulunu artırmaq, yeni fakültələr və ixtisaslar açmaq, universitetin bir nömrəli laboratoriyası olan **elmi kitabxana** yaratmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Bəşəriyyətin elm və mədəniyyət tarixindən məlum olduğu kimi, heç bir təhsil və elmi müəssisə kitabxanasız fəaliyyət göstərə bilməz. Kitabxana hər bir təhsil müəssisəsinin, xüsusilə ali məktəblərin və elmi müəssisələrin əsas atributlarından biridir. Təhsil müəssisəsi tələbə və müəllimsiz mövcud olmadığı kimi, kitabxanasız da mövcud ola bilməz. Hər bir ali məktəbin bir nömrəli laboratoriyası kitabxanadır. Məhz buna görə 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetini yaratmaq, onun nizamnaməsini hazırlamaq üçün təşkil edilmiş komissiya universitet kitabxanasının açılmasını təxirəsalınmaz vəzifə hesab edərək, kitabxana üçün bina tapılmasını, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini və kitabxananı təşkil etmək üçün vəsait ayrılmasını ön plana çəkmişdi. Universiteti təşkil edən komissiya 1919-cu ilin axırlarında Bakı əhalisindən kitab toplamaq məqsədi ilə Azərbaycan qəzeti vasitəsilə xalqa müraciət etdi. **Müraciətdə deyilirdi:** Həm Tarix-filologiya fakültəsi, həm də Tibb fakültəsi üçün ayrı-ayrı şəxslərdə də müəyyən miqdarda kitab tapıla bilər. Buna görə də kitabxana üzrə yardımçı komissiya kitab satmaq istəyənlərə yerli qəzetlər vasitəsilə təklif etmək niyyətindədir ki, təbabətə və tarix-filologiya elmlərinə dair bütün dillərdə olan kitabların siyahısını təqdim etsinlər. Bundan əlavə, komissiya əmin idi ki, universitetin xidmət etdiyi böyük mədəni məqsəd naminə digər mədəniyyət mərkəzlərində olduğu kimi, Bakıda da universitetə elmi kitablar bağışlanacağını gözləmək olar. [2, s 40-41]

Bu elandan sonra komissiya Bakı şəhərinin müxtəlif müəssisələrindən və ayrı-ayrı şəxslərdən 120 min manatlıq kitab almağa müvəffəq oldu. Həmçinin bu dövrdə kitabxanaya öz şəxsi kitablarını hədiyyə edən ziyalılar da tapıldı. Məhz buna görə 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetini yaratmaq, onun nizamnaməsini hazırlamaq üçün təşkil edilmiş komissiya universitet kitabxanasının açılmasını təxirəsalınmaz vəzifə hesab edərək, kitabxana üçün bina tapılmasını, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini və kitabxananı təşkil etmək üçün vəsait ayrılmasını ön plana çəkmişdi Universitet yarandığı gündən fəaliyyətə başlamış elmi ki-

tabxana əvvəllər çətinliklə fondu zənginləşdirilmiş, xüsusilə maddi texniki bazasının möhkəmlənməsində bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti özünün yaratmış olduğu elm və təhsil məbədgahının bəhrəsini görməsə də, bu möhtşəm elm ocağı Azərbaycan xalqının taleyində mühüm hadisə oldu. Xalqımızın gələcək inkişafında, gələcək nəsillərin yetişməsində sönməz mayak rolunu oynadı. Xalqımızın tarixində və taleyində mühüm hadisə olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti itirilmiş dövlətçilik ənənələrini qısa bir müddətdə bərpa etməklə öz hökuməti, parlamenti, milli ordusu, pul vahidi olan dünyəvi demokratik respublikaya çevrilmişdi. Dünya dövlətlərinin əksəriyyəti tərəfindən tanınan Azərbaycan artıq beynəlxalq nüfuz qazanmışdı. Milli dövlətçiliyimizin tarixi nailiyyəti olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa ömür yaşasa da, xalqımızın əzəli arzusu olan müstəqillik ideyalarının gələcəkdə gerçəkləşməsi üçün zəngin ənənələr formalaşdırdı, milli ideologiyanın, Azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafının elmi əsaslarını yaradıb yadigar qoydu. [3, s.239]

1920-ci ilin apreliyində Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Bakı Dövlət Universiteti öz fəaliyyətini yeni şəraitdə davam etdirməyə başladı. Azərbaycan Sovet hökuməti ölkədə xalq maarifini yenidən qurmaq, ali təhsil sistemini canlandırmaq üçün universitetin elmi kitabxanasını yenidən yaratmaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən tədbirlər həyata keçirdi. 1920-ci ilin sentyabrında Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı universitet kitabxanasını dərsləklər və digər ədəbiyyatla komplektləşdirmək məqsədilə Bakı şəhər 6 saylı məktəbin kitabxanasının universitet kitabxanasına verilməsi haqqında qərar qəbul etdi, kitabxanaya kitab və avadanlıq almaq üçün 3 milyon manat vəsait ayırdı. Kitabxananı yeni elmi ədəbiyyatla təkmilləşdirmək məqsədi ilə universitetin Elmi Şurası 1922-ci ilin sentyabrında hörmətli professorlardan ikisini: prof. F.N.İyini və prof. P.Y.Rostovsevi kitabxanaya elmi ədəbiyyat almaq üçün Leninqrada (Sankt-Peterburqa) ezam etdi. Professorlar bir müddət orada qalıb kitablar əldə etmək üçün ayrı ayrı elmi müəssisələr, ali məktəblər və kitabxanalarla əlaqə yaratmış, xeyli elmi ədəbiyyat alıb gətirməyə müvəffəq olmuşlar. Universitet kitabxanasının Şərq şöbəsi hələ 1919-cu ildə yaransa da, 1924-cü ildə yenidən bütün oxucuların üzünə açıldı. Bu şöbədə Şərq və Azərbaycanşünaslığa aid çox qiymətli nadir kitabların toplanması təkcə universitet əməkdaşlarının deyil, respublikanın bütün ziyalılarının, alimlərinin diqqətini cəlb etmişdi. Hesabatlardan məlum olur ki, bu kitabxanadan təkcə azərbaycanlı oxucular deyil, həmçinin Sovetler İttifaqının görkəmli şərqşünasları da istifadə etmişlər. [3, s.37]Elmi Kitabxana ayrı-ayrı şəxslərin kitabxanasını almaqla öz fondunu əvvəllər nəşr edilən, hazırda nadir nüsxələrə çevrilən kitablarla təkmilləşdirmək imkanı əldə edirdi. Universitetin Kitabxanasının komplektləşdirilməsində universitetin görkəmli alimlərinin mühüm rolu olmuşdur. Böyük vətəndaş olan bu alimlər universitet kitabxanasının komplektləşməsində yaxından iştirak etməklə, həm də şəxsi nümunə göstərərək, özlərinin qiymətli şəxsi kitabxanalarını bu kitabxananın fonduna hədiyyə verdilər. Bununla da onlar

respublikamızda xeyirxah bir hərəkətin əsasını qoydular. Kitabxana fondundan istifadəni səmərəli şəkildə təşkil etmək üçün fondun sistemli olması və düzgün komplektləşdirilməsi vacib şərtidir. Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanası ilk illərdə fondunu müxtəlif yollarla və müxtəlif istiqamətlərdə komplektləşdirirdi. Aşağıdakı sxemdə bunu aydın şəkildə görə bilərik: [2, s.48-49]

Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanasının informasiya resurslarının səciyyəsiindən danişarkən kitabxana fondunda yerləşən sənəd kütləsinin kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikasına baxmaq lazımdır. Kitabxana hesabatlarına və ümumilikdə universitetin tarixinə nəzər saldıqda aydın şəkildə görürük ki, kitabxana təsis olunanda yığılan sənəd kütləsi tələb təklif münasibətləri zəminində toplansa da sistemlilik çox az idi. Əsasən ianələr əsasında qurulan fondan keyfiyyətdən çox kəmiyyətə üstünlük verilirdi. Lakin ilk fond nüsxələri hesab edilən bu informasiya resurslarını əbəs yerə “qızıl fond” adlandırmırlar.

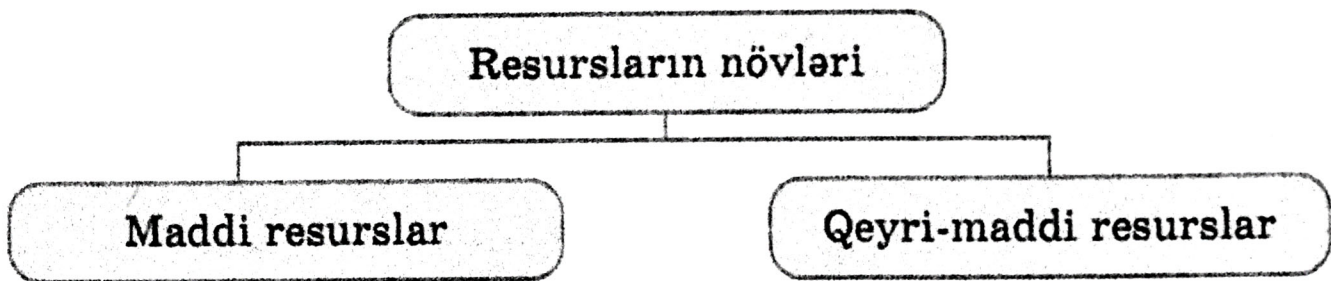
Aşağıdakı cədvəldə kitabxananın yarandığı gündən ilk 10 il müddətinə sənən axınının 10 illik statistikasını verilib:

Cədvəl 1

İLLƏR	1919	1920	1922	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Fondun həcmi	Formalaşmaqda idi	4460	8923	14313	32166	39619	47296	61862	79762

Cədvəldən görüldüyü kimi kəmiyyət göstəriciləri artan dinamika ilə inkişaf etmişdir. Buna səbəb təbii ki, görülən məqsədyönlü tədbirlər idi. [3, s.52]

İnsanların müxtəlif ehtiyaclarını ödənilməsinə xidmət edən vasitələr resurs adlanır. Resurs yardımçı vasitə deməkdir. Maddi resurslar hər hansı forma, rəngə, qoxuya malik ola bilər. Qeyri maddi resurslar bəşəriyyətin topladığı bilik və mədəniyyət təşkil edir.

Ən vacib qeyri maddi resurslardan biri informasiya resurslarıdır. İnformasiya resursları insanların maddi daşıyıcılarda saxlanılan biliklərdir. İnformasiya resursu bir şəxsə və ya quruma, şəhərə və ya bölgəyə aid ola bilər. Bütün dünyada toplanan informasiya dünya informasiya resursu hesab edilir. İnformasiya resurslarının böyük hissəsi kitablar, məqalələr, sənədlər, verilənlər bazaları, biliklər bazaları, alqoritmlər, kompüter proqramları, incəsənət, ədəbiyyat və s. təşkil edir. Müəyyən şəkildə toplanmış və məqsədyönlü emal edilmiş informasiyanın yeni bilik doğurması özü müstəsna dərəcədə mühümdür. Beləliklə, informasiya bilikləri yaratmaq və onların toplanmasından yaranan effekti gücləndirmək kimi unikal xassəyə malikdir ki, bu da informasiya resurslarının artımına səbəb olur. [9, s.30] **Kitabxana yarandığı gündən fondun informasiya resurslarının** məzmun səciyyəsi də müxtəlif olmuşdur. Əsasən tədris ədəbiyyatına üstünlük verildiyindən fondda bu ədəbiyyat növünün üstünlük təşkil etdiyini görmüş oluruq. Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, fondda informasiya resurslarının səciyyəsi rəngarəng olsa da, dil baxımından rus dilli ədəbiyyat əksəriyyət təşkil edirdi. 1920-ci ildə Universitet nəşriyyatının əsası qoyuldu. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Universitet nəşriyyatı ilk 10 illik ərzində 500 çap vərəqi həcmində jurnal salnamə çap etdirmişdi. Bu da ümumi sənəd dövriyyəsinə öz müsbət təsirini göstərmişdir. Azərbaycanda ali məktəb kitabxanalarının şəbəkəsinin təşəkkülü və həmin kitabxanaların informasiya resurslarının inkişafı 1919-cu ildən etibarən başlayaraq formalaşmağa başlamışdır. Ümumiyyətlə tarixi araşdırma və tədqiqat baxımından təhlil etsək ali məktəb kitabxanalarının şəbəkəsinin yaranması, formalaşması, inkişafı və müasir vəziyyəti kimi xarakterizə olunan 4 mərhələdən ibarət olduğunu görürük. 1919-1929-cu illəri yaranma dövrü kimi xarakterizə etmək olar.

Beləliklə, 20-ci illərin əvvəllərində Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanası respublika hökumətinin, ziyalıların, universitet kollektivinin, görkəmli alimlərin ciddi səyi və qayğısı nəticəsində gündən-günə inkişaf edib zənginləşmiş, demək olar ki, Zaqafqaziyanın ən zəngin kitabxanalarından birinə çevrilmiş, Azərbaycan təhsilinin inkişafında, elm və mədəniyyətin informasiya təminatında bir mayak rolunu oynamışdır.

NƏTİCƏ: Universitet yarandığı gündən fəaliyyətə başlamış kitabxanası ilə, əvvəllər çətinliklə fondu zənginləşdirilmiş, xüsusilə maddi texniki bazasının möhkəmlənməsində bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının fonduna daxil olan kitabları (ilk on illik üzrə) nəzərdən keçirdikdə kitabxana fondunun tərkibində mühüm dəyişikliklərə səbəb olduğunu, kitabxana fondunun sənəd çeşidinin say və məzmun etibarilə artırıl-

masına gətirib çıxarmışdır. Daxil olan kitablar Elmi kitabxananın fondunun zənginləşməsinə, daha geniş elm sahələrini əhatə etməyə imkan verdi bu da elmi fondada olan kitabların sayı etibarilə artırılması ,kitabxana fondunun zənginləşməsinə ,daha geniş elm sahələrini əhatə etməyə imkan verdi. 1928 -1929 cu ildə kitabxana işinə töhfə olaraq kitabxanaya yalnız kitablar deyil həm də dövrü nəşrlərin daxil edilməsi müntəzəm hal almağa başlamışdır.Universitetin ilk fondu 250 nüsxə ədəbiyyatdan ibarət idisə, görülən məqsədyünlü tədbilər nəticəsində geniş bir oxucu kontingentini əhatə edən,istər müəllim ,istərsə də tələbə heyətinin informasiya tələbatının ödənilməsi prosesini həyata keçirən fond yaratmaga müvəffəq olundu. Nəticə olaraq onu qeyd etmək olar ki, sistemli tədris fəaliyyətinə başlayan Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan elm və təhsil sahəsində və tarixində mühüm addımlardan biri olmuşdur. Universitetin elmi kitabxanası ilk vaxtlar kortəbii surətdə formalaşsa da sonradan tədris mexanizminə, tədris axınına uyğun olaraq sistemlilik əsas götürülmüşdür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyatın siyahısı

1. Xələfov A Azərbaycanca kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. Bakı: Maarif, 1987,130 s.
2. Xələfov A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası-100: Monoqrafiya.Bakı, "Elm və təhsil",2019,264 s.
3. Mərdanov M. Azərbaycan təhsil tarixi .-Bakı, Təhsil ,2011.-794 s
4. Həsənov M.M. Kitabxana fondunun yaranması ,formalaşması və idarə edilməsi: Dərs vəsaiti .- B. BDU ,2004 .- 143 s23.Hüseynova G. Respublika ali məktəb kitabxana fondlarının quruluşu və onun oxucu tələbatına uyğun formalaşdırılması //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya :elmi -nəzəri ,metodik və təcrübi jurnal .-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı ,1999 .-N 2.- s. 82-87
5. Xələfov A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 90:Elm və təhsilin xidmətində .-B,BUN :2009.-92 s.
6. Məmmədov M. Müstəqillik illərində BDU nun Elmi Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri //Kitabxanaşünaslıq və informasiya :Nəzəri metodik və təcrübi jurnal. -B , 2010 N 1 . – s. 73-84
7. Rüstəmov R. Elmi kitabxanalarda elektron kataloq və komplektləşdirilmə işinin təşkili xüsusiyyətləri //Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya elmi, nəzəri, metodiki, təcrübi jurnal . -2008 N 2 .-s. 115-118
8. Rzayev S. Kitabxana xidməti .-Bakı , Bakı Universiteti Nəşriyyatı ,2008 .-338 s.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. – М.: Государственный университет – Высшая школа экономики, 2000. – 606 с.

Рашад Гардашов

СОЗДАНИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ БАКИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА И ХАРАКТЕР ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ (1919-1929-Г)

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрена история создания и формирования фонда научной библиотеки Бакинского государственного университета первого классиче-

ского учебного заведения Азербайджана. Документально-информационное обеспечение научной библиотеки, место и роль библиотеки в академической среде были объяснены по историческим этапам

Ключевые слова: Бакинский государственный университет, научная библиотека, информационные ресурсы, документационно-информационное обеспечение

Rashad Gardashov

**CREATIONS AND INFORMATION RESOURCES OF BAKU STATE
UNIVERSITY AND THE NATURE OF INFORMATION RESOURCES
(1919-1929)
RESUME**

The article discusses the history of the creation and formation of the fund of the scientific library of Baku State University, the first classical higher educational institution in Azerbaijan. The article highlights the path traveled by the scientific library, the circulation of documentary and information resources. Documentary and informational support of the scientific library, the place and role of the library in the academic environment were explained by historical stages

Keywords: Baku State University, scientific library, information resources, documentation and information support

Rəyçi: t.ü.f.dok. dos. Z.T.Rzayeva